

Наталія П'ясецька,

Марина Шпильова

ВАЛЕОЛОГІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Сьогодні стає очевидним, що тільки професіонали здатні робити справу і відповідати за неї, можуть забезпечити виживання суспільства, його вихід із глибокої кризи, його повернення до національно-культурних традицій і повноцінний контакт з іншими країнами і народами. На відміну від панівного технократичного підходу нині надзвичайно актуалізується гуманістична парадигма вищої освіти, яка робить ставку на підготовку спеціаліста, спроможного вільно орієнтуватися в складних соціокультурних обставинах, відповідально і професійно діяти в навчальних процесах, активно реалізувати особистий потенціал у «люди́нотворчій» діяльності.

Евристичну роль у пошуках тенденцій у формуванні валеологічної культури відіграє знаходження головної (основної) тенденції. Для цього А.Г. Маджуга [4] ставить низку вимог: провідна тенденція повинна детермінувати всі інші, частковіші тенденції, визначати загальну структуру теоретичної основи, її категоріальний ряд, обумовлювати прийоми і методи дослідження, зберігати цілісність педагогічної діяльності. Цій проблемі приділяли увагу у своїх працях Б.А. Грицюк, Р.П. Скульський, С.В. Домбровский [1]; І.І. Кобиляцький, Т.В. Дьячкова [2]; О. Лазуренко [3]; В.К. Майборода [5].

Тому *мета* статті розглянути закономірності, тенденції, положення валеологічного спрямування та професійного зростання майбутнього вчителя.

Для вузівської молоді характерний прикінцевий етап поступального вікового розвитку психофізичних і рухових можливостей організму. Молоді люди в цей період володіють великими здібностями для напруженої розумової праці, наукової, суспільно-політичної діяльності. Ось чому валеологічна культура стає для них найважливішим засобом зміцнення здоров'я, природної, біологічної основи для формування особистості, ефективної навчальної праці, оволодіння наукою і професією.

Для вчителя важливо оволодіти не тільки професійними знаннями, але й загальною культурою, тому в сукупності принципів формування валеологічної культури нами формується принцип імплікації загальної і валеологічної культури (в їх тісному взаємозв'язку і взаємообумовленості). Гармонія загальної і валеологічної культури – основа розвитку особистості вчителя, тому що у процесі залучення майбутнього спеціаліста до національних культурних традицій, оволодіння загальнолюдськими цінностями і їх практичним втіленням в навколишній дійсності він здійснює інтеріоризацію – перетворення зовнішніх впливів на внутрішні спонукання, новотворення особистості.

Імплікація загальної і валеологічної культури ставить до ряду першочергових проблем підвищення загальнокультурної підготовки вчителя. Специфіка професійної діяльності вчителя така, що його спеціальна, наукова і валеологічна підготовка відносно керовані через систему методичних і теоретичних семінарів, конференцій, самоосвіти і т.д. Наявність професійної і валеологічної культури або її відсутність більш очевидна, ніж прояви загальної культури особистості. Між тим саме рівень загальної культури визначає прояви всіх її видів, у тому числі і валеологічної культури, загальний рівень професіоналізму.

Реалізація даного принципу вимагає створення необхідних умов для розширення загальної культури вчителя. В цьому відношенні не слід розраховувати на спеціально організовані форми навчання. Вирішити цю проблему можна лише шляхом створення необхідних передумов і умов для самоосвіти.

Таким чином, вже можна формулювати ще одне вихідне положення формування культури особистості вчителя – принцип валеологічного самовдосконалення. Означений принцип завершує характеристику основних принципів формування валеологічної культури, так як мета будь-якого навчання, підвищення кваліфікації – це створення умов для подальшої загальної та валеологічної самоосвіти і самовиховання. Валеологічне самоудосконалення являє собою вид спеціальної систематичної діяльності, спрямованої на самокерівництво, саморозвиток знань, умінь і здібностей до самооздоровлення.

Необхідність реалізації даного принципу пояснюється, по-перше, оновленням і поповненням нових психолого-педагогічних знань, встановленням нових закономірностей і тенденцій, що мають валеологічну значущість; по-друге, задоволенням потреб особистості у професійному

зростанні; по-третє, відсутністю розгорнутої системи підвищення валеологічної культури; по-четверте, створенням і розвитком загальної атмосфери, що відображає культуру всіх структур навчального закладу. При цьому потрібно мати на увазі, що зміст і форми діяльності передбачають пролонгований характер подальшої систематичної роботи із самоосвіти у малих групах на кафедрах. Реалізація розглянутого принципу виділяє проблему розробки науково-практичних основ формування валеологічної культури, в основу яких можуть бути покладені ідеї професіографії, кваліфікаційних характеристик, моделювання особистості майбутнього вчителя, державних освітніх стандартів.

Серед провідних тенденцій формування валеологічної культури особистості вчителя необхідно виділити головну – **тенденцію**, що розкриває залежність формування валеологічної культури від ступеня розвитку **особистісно-діяльнісної і творчої самореалізації особистості** в її адекватності запитам соціуму і суспільства. Валеологічна культура постає не лише як результат валеологічної діяльності, але й як її передумова, як необхідна основа розвитку самої здатності особистості ставити мету діяльності у відповідність до свого вільного наміру. Розгляд тенденції в контексті валеологічної культури фіксує саме момент входження людини, її пошуків за межами деяких обмежень.

Особистісно-діяльнісний підхід в даному випадку розглядається нами в поєднанні, так як переоцінювання однієї із сторін веде до серйозних наслідків у теорії і практиці освіти. Гіпертрофія діяльнісного підходу, його спрощене розуміння призводять до того, що підготовка спеціаліста зводиться до частково-методичних умінь, в той час як сама особистість, її індивідуальне становлення залишається поза спеціальним навчанням. Смісл особистісного підходу полягає в розвитку у майбутнього вчителя рефлексії і саморефлексії, саморегуляції, тобто рефлексивної культури у стосунках зі своїми колегами, однолітками, в розвитку і утвердженні гуманістичних відносин у суспільстві. Для реалізації діяльнісного підходу важливо не тільки організувати діяльність, але зробити її професійно спрямованою, тобто вписати всі види діяльності вчителя в контекст освіти з урахуванням її особливостей, шляхів і умов функціонування. Культура і спілкування як одна із сторін способу життя людини втілюють у собі єдність особистісного і діяльнісного підходів. При визначенні категорії творчості у структурі валеологічної культури важливо мати на увазі ряд концептуальних положень. Творчість у валеологічній діяльності – це вибіркова активність особистості, що відрізняє творчу форму активності від тієї, яка здійснюється за

відсутності вибору, за наказом чи розпорядженням, тобто примусово. Будучи вищою формою розвитку спрямованості особистості, свобода характеризується певним рівнем самосвідомості, робить людину відповідальною за прийняття вибору як перед самою собою, так і перед суспільством.

Зміна пріоритетів, з метою підготовки спеціаліста, від озброєння його необхідною сукупністю валеологічних знань і вмінь до розвитку творчих здібностей і обдарованості, неординарного мислення на основі єдності соціально-морального, загальнокультурного і валеологічного розвитку особистості, відмова від стандартизації і універсальності навчально-виховного процесу неминуче ведуть до відкритості, варіативності і динамічності у змісті, формах і методах роботи у відповідності до вимог сьогодення і перспектив на майбутнє.

Здійснення переходу від масового навчання до індивідуального підходу, розвиток творчих здібностей на основі посилення ролі самостійної роботи, запровадження активних форм і методів, моделювання валеологічних ситуацій природно створюють передумови для творчої самореалізації особистості майбутнього вчителя, для проявів здібностей, інтелектуальних можливостей. Спрямованість творчої самореалізації визначається як зовнішніми детермінантами, так і внутрішніми потребами особисті, спонукаючи, таким чином, її до валеологічного самовдосконалення. Творча самореалізація як вільна діяльність залежить від ряду обставин, насамперед, від ступеня особистісності суспільних цілей; емоційно-ціннісного ставлення до них, взаємозв'язків самопізнання і самооцінки, самодіяльності і самоутвердження як відносно самостійних етапів самореалізації; різноманіття видів валеологічної культури, їх гармонійної єдності.

Згадана тенденція знаходить практичне втілення у реалізації таких принципів, як принципу індивідуалізації і диференціації формування валеологічної культури; професійної спрямованості цілісного валеологічного процесу; єдності валеологічної і педагогічної діяльності.

Зафіксовані нами значення окремих характеристик розвитку валеологічної системи освіти, діяльності її суб'єктів дозволили виділити тенденцію процесу валеологічного становлення особистості, що відображає об'єднання зусиль індивіда в рефлексивному і професійному середовищі. Тенденція до змінювання проявляється більш активно на особистісному рівні, ніж на професійному. Валеологізація свідомості, світосприйняття, як правило, відбувається швидшими темпами, ніж професіоналізація. Все

вищесказане дозволяє проаналізувати динаміку валеологічної освіти як фактора розвитку особистості вчителя і обґрунтувати основні концептуальні положення.

Поняття становлення отримало найбільший розвиток у філософській літературі, зокрема у працях А. Арнольдова, Є.К. Бистрицького та ін. Наше завдання полягало в емпіричному вивченні цього явища з метою виявлення тих процесів і протиріч, які формують валеологічну культуру вчителя, визначають її динаміку розвитку і формують рефлексію.

Становлення (відносно до особистості) визначається нами як інтелектуальний процес гармонізації людини з самою собою, довкіллям, природою і соціумом, з наступною адаптацією в діяльності. У ході цього процесу нове явище із гіпотетичних посилянь перетворюється в реальну можливість і реалізується в дійсності. Ця тенденція валеологічної діяльності має підґрунтя у вітчизняній і зарубіжній науково-валеологічній спадщині. Багатий досвід народу виявився непотрібним, не включеним в валеологічний простір життя. Звернення до вітчизняного і зарубіжного досвіду підтверджує факт наступності і неперервності в розвитку валеологічної культури, залежність рівня валеологічної культури від загальної культури нації і всього суспільства. Вона знаходить свої прояви в реалізації принципів неперервності і наступності в дослідженні, у принципі цілепокладання підходу в інноваційній валеологічній діяльності. Практична реалізація формування валеологічної культури зі всією ймовірністю виявляє риси ще однієї тенденції – тенденції екзистенціальної спрямованості в культурно-комунікативній валеологічній діяльності.

Міжпредметність – давнє явище, але у нашому випадку воно припускає синтез на рівні виокремлення екзистенціальних проблем. Складність полягає у тому, що педагогічну валеологію приватизують люди, які досить далекі від практики школи, але з науковими ступенями, тому їхня точка зору може бути не завжди об'єктивною. В умовах, коли наука тільки складається, широкий роздріб наукового осмислення проблеми може мати подвійну роль, тому необхідний аналіз практичної діяльності нової науки в школах і вищих навчальних закладах. Аналіз досвіду може дати відповідь на велику кількість питань, які поки що вирішуються інтуїтивно, що і призводить до методу спроб і помилок.

Формування екзистенціальних напрямів у системі валеологічної освіти і виховання активно змінює свідомість і особистісні орієнтації майбутнього вчителя. Він розуміє, що в традиційній педагогічній діяльності не вдається

здійснити ряд дій, що дозволяють повноцінно використовувати навчально-виховний процес для формування валеологічної культури учнів.

Наші дослідження показують, що валеологічна освіта і виховання формують нові риси професійної діяльності, ініціюючи педагогічні зміни. Тенденція екзистенціальної спрямованості особистості в культурно-комунікативній діяльності пов'язана із врахуванням принципу системної взаємодії загальної і валеологічної культури та принципу валеологічного самовдосконалення.

Таким чином, тенденції і принципи взаємопов'язані, взаємопідпорядковані, вони утворюють певну ієрархічну систему, кожен принцип такої системи пов'язаний не тільки із провідними тенденціями, але й з кожним окремо виділеним принципом. В одних випадках ці зв'язки більш міцні і стійкі, в інших – короткочасні, рухливі. Але у своїй єдності вони забезпечують цілісність, динамічність проявів валеологічної культури.

У дослідно-експериментальній роботі з формування валеологічної культури вчителя, проведеної зі студентами II-III курсів (45 осіб) перевірялась дієвість розроблених теоретичних положень і ефективність педагогічних впливів, необхідних для отримання результатів та висновків.

У процесі дослідно-експериментальної роботи вирішувалися такі завдання:

- сформувати систему знань і переконань, що характеризують соціальну значущість феномена валеологічної культури вчителя у структурі його професійної підготовки і мотиваційно-ціннісне ставлення до використання їх у творчій валеологічній діяльності в шкільному соціумі;
- інтегрувати психолого-педагогічну підготовку в процесі формування валеологічної культури вчителя;
- формувати системи операційних умінь, що забезпечують технічно вивірені і розв'язання типових і оригінальних завдань у валеологічній діяльності вчителя, спрямованих на збереження і зміцнення фізичного, психічного і соціального здоров'я суб'єктів валеологічної культури;
- формувати здібності до валеологічного мислення, що характеризує творче засвоєння майбутнім вчителем цінностей валеологічної культури і діяльності;
- формувати якості і властивості особистості, необхідні вчителю для валеологічної діяльності, а також досвід валеологічної діяльності і передачу його іншим її суб'єктам.

Заняття з валеології передбачають проведення практичних робіт, семінарів, екскурсій, бесід, конференцій, диспутів тощо.

При вивченні окремих тем доцільно залучати до співпраці лікарів, працівників правоохоронних органів, батьків, ділити хлопців та дівчат на окремі групи. Критерієм оцінювання підготовки учнів є рівень оволодіння ними знаннями, уміннями та навичками поведінки, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я. Особливо важливим є вміння учнів самостійно робити аналіз та узагальнення інформації, що стосується здорового способу життя, позитивно розв'язувати конфліктні ситуації тощо.

Висновки. Отже, теоретична основа функціонування валеологічної культури вчителя базується на реалізації фундаментального принципу системи взаємозв'язку загальної і валеологічної культури. Системний підхід до аналізу валеологічних явищ дозволяє бачити і розуміти інтегративність процесів, що проходять усередині педагогічних систем. Системне, цілісне бачення об'єктів педагогічної реальності – один із найважливіших показників валеологічної культури. Саме системність і цілісність дозволяють зрозуміти і осмислити багатоаспектність валеологічної культури в її людино-діяльнісному, моральному, дидактичному, екологічному, інноваційному та ін. проявах. Визнаючи системну природу валеологічної культури, вчитель свідомо будує свою діяльність з формування цілісної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицюк Б.А., Скульський Р.П., Домбровський С.В. Удосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів. – Львів, 1990. – 144 с.
2. Кобиляцький І.І., Д'ячкова Т.В. Проблеми розвитку педагогічної науки і підготовки вчителя // Вища і середня педагогічна освіта: Наук.-метод. зб. – К., 1993. – Вип. 16. – С. 31-38.
3. Лазуренко О. Виховання, освіта і навчання у розвитку суспільства та окремої людини // Наука і освіта: Зб. наук. праць. – К., 1997. – С. 282-284.
4. Маджуга А.Г. Формирование валеологической культуры в контексте совместно-диалогической здоровотворческой деятельности субъектов образовательного процесса // Валеология. – 2003. – № 1. – С. 58-61.
5. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки. – К.: Либідь, 1992. – 196 с.